

Diyamet ilmi dergi

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

*

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 39 - Sayı:1• Ocak-Şubat-Mart 2003

İSLÂM KÜLTÜRÜNDE "İSM-İ A'ZAM" MEFHUMU

Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

Bu makale iki temel maksada matuftur. Birinci maksat, Allah'ın en büyük ismi anlamına gelen 'ism-i a'zam' kavramının gerçek nesnesinin bulunup bulunmadığı meselesini irdelemek; ikincisi ise, İslâm kültüründeki 'ism-i a'zam' telakkilerini tahlil etmek ve bu telakkilerin ne tür bir zihniyet yapısının ürünü olduğuna ilişkin bir fikir vermektir.

Kur'an ve İsm-i A'zam

Kur'an'da, ismin çoğulu olan *esmâ* ile, 'en güzel' anlamındaki *hüsnâ* kelimesinden oluşan *esmâ-i hüsnâ* (el-esmâü'l-hüsnâ) terkihi dört ayette yer almakta¹ ve bu terkîp Allah'ın güzel isimlerini ifade meyanında kullanılmaktadır. İslam literatüründe genel kabul gören nüzul sıralamasına göre *esmâ-i hüsnâ* terkihinin geçtiği dört ayetten ilki, A'râf Suresi 7/180. ayettir. Bu ayette, Allah'ın güzel isimlerinin bulunduğu belirtilmekte ve O'na bu isimlerle dua edilmesi istenmektedir. Yine aynı ayette Allah'ın isimleri hususunda 'ilhad'a düşenlere itibar edilmemesi emredilmektedir. Haktan veya hedeften sapmak anlamındaki 'ilhad' kelimesinin bu ayetteki anlamına ilişkin özellikle şu iki nokta üzerinde durulmuştur: 1) İlâhî isimleri ya tamamen inkar etmek veya inkara götürecek şekilde te'vile tâbi tutmak; 2) Bu isimleri, ancak Allah için makbul olan anlamlarıyla put, insan vb. bir varlığa nisbet etmek (teşrik) veya Allah'ı yaratılmış varlıklara mahsus isimlerle adlandırmaktır.²

Bilindiği gibi, Kur'an'da Allah'a pek çok isim ve sıfat nisbet edilmiştir. Sadece Kur'an'da geçen ilâhî isimler 100'den fazla olmasına karşın 'esmâ-i hüsnâ'nın bir terim olarak doksan dokuz ismi içerdiği yönünde genel kabul oluşmuş ve bu kabul, sayıyı doksan dokuz olarak belirleyen meşhur bir hadise dayandırılmıştır.³ Diğer

¹ A'râf, 7/180; İsrâ, 17/110; Tâhâ, 20/8; Haşr, 59/24.

² Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, IX, 133-134; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut trz, XV, 71; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *l-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, VII, 208.

³ Ebû Dâvûd ile Nesâî dışında Kütüb-i Sitte'de, Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde, Nesâî'nin es-Sünen'inde ve Hâkim'in el-Müstedrek'i ile diğer hadis mecmualarında yer alan ve tüm varyantları Ebû Hureyre'ye ulaşan bu hadisin muhtevası iki kısma ayrılır.

tarafından, Kur'an'da *ism* (isim) kelimesi dokuz yerde *ismullah* (Allah'ın ismi), dokuz yerde *ismu rabbik* (Rabbinin ismi), iki ayette de zamire muzâf olarak **ismuh** (O'nun ismi) şeklinde olmak üzere toplam yirmi ayette Allah'a zıfede edilmiştir.⁴

Kur'an'da **ism** (isim) kelimesi yirmi ayette Allah'a nisbet edilmekle birlikte, enbüyük ve en yüce anlamındaki 'a'zam' sıfatına ilişkin birkayıt yer almamaktadır. Buna mukabil, Rahmân Sûresi 55/78. ayette Allah'ın isminin yüce hayırlara vesile olduğu ifade edilmiş; Vâkıa 56/96. ve Hâkkâ 69/52. ayetlerde **ism-i rabbik** terkiğine âzîm" (büyük) sıfatı, A'lâ Suresi 87/1. ayette ise, aynı terkiğe 'a'lâ' (en yüce) nitelemesi eklenmiştir. Ancak bu ayetlerin üçü de Allah'ın/Rabbın isminin tenzih edilmesini emretmektedir. Klasik tefsirlerde umumiyetle bu tenzihin Allah'ın zâfına râci olduğu kabul edilmiş ve isim kelimesinin bir vasıta işlevi gördüğü veya sıfat mânasına geldiği belirtilmiştir.⁵

Hadis Literatüründe İsm-i A'zam

İsm-i a'zam hakkında çeşitli hadisler rivayet edilmiştir. Bu hadisler, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'de (ö. 261/874) yer almamakla birlikte, İbn Mâce'nin (ö. 273/881) *es-Sünen*'i başta olmak üzere çeşitli hadis mecmualarında kaydedilmiştir. İbn Mâce eserinin 'Dua' bölümünde Esmâ bint Yezîd, Ebû Ümâme, Büreyde b. Husayb, Enes b. Mâlik ve Hz. Aişe'den gelen ism-i a'zam rivayetlerini derlemiştir. Bunların dışında kalan ve konuyla dolmaylı ilgisi bulunan bir başka rivayet de Übey b. Ka'b'tan nakledilmiştir. Bütün bu rivayetler, ism-i a'zam'ın hangi isim ya da isimlerden oluştuğuna dair açılan başlık altında zikredilecektir.

İsm-i A'zam Hakkındaki Temel Görüşler

İsm-i a'zam'ın mevcut olup olmadığı konusu tartışılmış ve bu konuda İslâm uleması üç farklı görüş ileri sürmüştür. Birinci görüşe göre ism-i a'zam'ın gerçek nesnesi mevcut değildir. Daha açık bir ifadeyle, ism-i a'zam diye bir şey yoktur. Mü'min bir kişinin ruhunu mâsivâdan arındırılmış bir şekilde Allah'a dua etmiş olduğu her isim ism-i a'zamdır.⁶ Taberî (ö. 310/922), Ebû'l-Hasen el-Eşârî (ö. 324/936), İbn Hibbân (ö. 345/965) ve Ebû Bekir Bâkılânî (ö. 403/1013) gibi meşhur âlimlerin savundukları bu görüş muvacehesinde Allah'ın isimleri arasında üstünlük

Hadisin tüm varyantlarında mevcut otan birinci kısmında şöyle denilmiştir: "Allah'ın doksan dokuz -yüzen bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyip içselleştiren cennete girer." Hadis hakkında daha geniş bir değerlendirme için bkz. Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", DİA, İstanbul 1995, XI, 406.

⁴ Bkz. M. Fuad Abdülbâkî, *Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'an*, İstanbul 1990, "smv" md.

⁵ Bkz. Ebû'l Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil*, Beyrut 1995, IV, 725; Ebû'l Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut trz. VI, 251; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 11-12; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, Mısır 1964, V, 423.

⁶ Fahreddin er-Râzi, *Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu Esmâillâhi Teâlâ ve's-Sıfât*, nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut 1984, s. 92.

mukayesesi yapılması hoş karşılanmamış⁷ ve O'nun tüm isimlerinin 'en büyüklük-en yücelik vasfını hâiz olduğu vurgulanmıştır.⁸

İbn Hibbân'a göre konuyla ilgili hadislerde geçen 'en büyüklük' (a'zamiyet) nitelemesinden maksat, bu isimle dua edenin çok büyük bir sevaba nail olacağına işaret etmektir.⁹ Dolayısıyla, ism-i a'zam tabirindeki 'a'zam' kelimesinden kastedilen, 'en büyük' mânâsından ziyade 'büyük' manâsıdır.¹⁰ Diğer taraftan isim, müsemmanın tanınıp bilinmesi maksadına matuf olarak insanların ortaklaşa ürettikleri (istilah) belli birtakım harflerden oluşmuş bir kelimedir. Bu yüzden, ismin bizatihi fazilet ve üstünlüğü yoktur. Onun üstünlük ve değeri, müsemmanın faziletiyle kâimdir. Kuşkusuz, varlıkların en üstünü ve en mükemmeli Allah Teâlâ'dır. Bu itibarla, kulun Allah'a dua ettiği her isim, semantik örgüsünde ilâhî azamet ve yücelik manâsını içermek kaydıyla ism-i a'zam'dır.¹¹

Bu bağlamda öne sürülen bir başka argüman da özetle şöyle formüle edilmiştir: Allah, mutlak surette bir ve tektir (ferd-i mahz ve ehad-i mahz). O, terkip ve te'liften, yani parçaların birleşmesiyle vücut bulmuş olmaktan münezzehtir. Bu itibarla, O'nun isimlerinden birinin, zâtının en değerli birimine, diğer isminin daha az değerli bir birimine delâlet ettiğini söylemek muhaldir. Bu muhal olduğuna göre O'nun bütün isimleri, gerçek manâda birlik ve teklîk (vahdâniyet-i hakîka ve ferdâniyet-i hakîka) vasfıyla muttasıf olan zâtına delâlet eder. Binaenaleyh, O'nun isimlerinden birinin diğerinden daha büyük olması mümtenîdir.¹² Bu görüş, Ca'fer-i Sâdık (ö. 148/765) ve Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) gibi büyük şahsiyetlerden nakledilen rivayetlerle de teyit edilmiştir.¹³

İkinci görüşe göre ism-i a'zam gerçekte var olmakla birlikte, bu ismin gerçek mahiyeti, -tıpkı Kadir gecesi ve Cuma gününde dua ve ibadetlerin kabule mazhar olduğu gizlenmiş özel vakit gibi- sadece Allah tarafından bilinmektedir.¹⁴ Buna göre Allah, ism-i a'zam'ın bilgisini kendi katında mahfuz tutmuş ve dolayısıyla hiçbir varlığa izhar etmemiştir.¹⁵ Mamafih, ism-i a'zam'ın esmâ-i hüsnâ içinde

⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l Bârî Şerhü Sahîhi'l Buhârî*, Beyrut trz. XI, 190.

⁸ Suyûtî, İmam Mâlik'in de hemen hemen aynı görüşü savunduğunu belirtmiştir. Bkz. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Muhammed es-Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, Beyrut, 1982, I, 394.

⁹ İbn Hacer, *Fethü'l Bârî*, XI, 190; Seyûtî, *el-Hâvî*, I, 395.

¹⁰ İbn Hacer, *Fethü'l Bârî*, XI, 190; Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 394.

¹¹ Fahrreddîn er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 92.

¹² Fahrreddîn er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 92.

¹³ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 191.

¹⁴ Seyûtî, *el-Hâvî*, I, 135.

¹⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 191.

bulduğunu söylemek veya kulun uygulandığı her ilâhî ismin ism-i a'zam olabileceğini kabul etmek de mümkündür.¹⁶

Üçüncü bir telakkiye göre, ism-i a'zam mevcut olup insanlar tarafından bilinmektedir. Söz konusu ismin 'en büyük' olarak nitelenmesine gelince; bu konuda birkaç sebepten söz edilebilir. Bunlardan ilki, bahis konusu olan ismin sadece kâinatı yaratan ve yöneten en yüce varlığa nisbet edilmesidir. Bir diğer sebep ise, içeriğinin zengin, sevabının çok olması ve duaların kabulüne vesile teşkil etmesidir.¹⁷

İsm-i A'zam'ın Mahiyeti

İsm-i a'zam'ın mevcut olduğunu ve insanlar tarafından bilindiğini kabul eden âlimler, bunun hangi isimden ya da isimler grubundan oluştuğu konusunda fikir birliğine varmamışlardır. Bu münasebetle İbn Hacer (ö. 852/1448) on dört,¹⁸ Suyûtî (ö. 911/1505) ise yirmi görüş nakletmiştir. Bu görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hüve: Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1209) bazı keşif ehlinen aktarmış olduğu bu görüş çerçevesinde şöyle denilmiştir: "Kim Allah'ın huzurunda büyük bir söz söylemek isterse, 'Sen şöyle dedin' şeklinde bir ifade kullanmasın. Bilakis, bir edeb ifadesi olarak ancak 'O' (hüve) desin."¹⁹

2. Allah: Bu, zât-ı ilâhî dışında hiçbir varlık için kullanılmayan bir isim olup esmâ-i hüsnânın temelidir.²⁰ Câbir b. Abdillâh ve Şa'bi'ye nisbet edilen bu görüşün doğruluk değerine ilişkin tam on iki gerekçe serdedilmiştir.²¹

3. el-Hayyu'l-Kayyûm: Bu görüşün dayanağı Übey b. Ka'b'tan nakledilen şu rivayettir. Übey, Rasûlullah (s.a.s.)'tan ism-i a'zamı kendisine öğretmesini isteyince Hz. Peygamber, Bakara Suresi 2/255. ayette geçen, "Allah'tan başka ilah yoktur. O, (her dem) diridir, kendi zâtıyla kâimdir" ifadesi ile Âl-i İmrân Suresi 3/1. ayette geçen, "Her dem" diri, kendi zâtıyla kâim olan Allah'tan başka ilah yoktur" mealindeki ifadeyi okumuş ve ism-i a'zam'ın bu iki ayetteki "Allâhu lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyu'l-kayyûm" cümlesinde saklı olduğunu söylemiştir.²²

Suyûtî'ye göre bu görüşün hadisteki dayanağı İbn Mâce ve Hâkim en-Neysâbü'rî'nin (ö. 405/1014) Ebû Umâme'den naklettikleri şu rivayettir: İsm-i a'zam

¹⁶ Bekir Topaloğlu, "İsm-i A'zam", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 75.

¹⁷ Topaloğlu, "İsm-i A'zam", *DİA*, XXIII, 75.

¹⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 191.

¹⁹ Fahreddîn er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 94-95; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 191; Seyûtî, *el-Hâvî*, I, 395.

²⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 191.

²¹ Fahreddin er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 95-99. Râzî, tefsirinde bu görüşü daha doğru kabul etmiştir. Bkz. a. mlf. *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 115.

²² Fahreddin er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 99-100. Ayrıca bkz. Müslim, "Salâtu'l-Müsâfirîn" 258; Tirmizî, "Da'avât" 24; İbn Hanbel, III, 120, 158; V, 142, 350.

Bakara, Âl-i İmrân ve Tâhâ suresindedir.²³ Bu rivayeti Ebû Ümâme'den nakleden râvî Kâsım, "Ben araştırdım ve bu ismin 'el-hayyu'l-kayyûm' olduğu sonucuna vardım" demiştir. Bu görüş İmam Nevevî (ö. 676/1277) ve Fahreddîn er-Râzî gibi bazı alimler tarafından da tercihe şayan bulunmuş ve Râzî, bu konudaki tercihini, "söz konusu iki kelimenin rubûbiyetin azamet sıfatlarına delaleti başka hiçbir isimde mevcut değildir" şeklinde temellendirmiştir.²⁴

4. Zülcelâl-i ve'l-İkrâm (Yücelik ve lütuf sahibi Allah): Bu görüş, Muaz'dan nakledilen şu rivayete dayandırılmıştır: "Râsulüllah (s.a.s.) adamın birinin, 'Ey zülcelâl-i ve'l-ikrâm' dediğini işitti ve bu söz üzerine, 'Şüphesiz sana icabet olundu; artık (ne istersen) iste.' dedi".²⁵ Ancak Fahreddîn er-Râzî, 'celâl' lafzının selbî sıfatlara, 'ikrâm' lafzının izâfî şifatlara işaret ettiği; buna mukabil Zât-ı İllâhî'nin selbî ve izâfî sıfatlardan ayrı olduğu gerekçesiyle bu görüşü zayıf kabul etmiştir.²⁶

5. Hüvellâh'ullezî Lâ İlâhe İllâ Hüve Rabbü'l-Arş'i'l-Azîm: "O Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır; O, arşin rabbi olan yüce Allah'tır" anlamındaki bu söz İmam Zeynülâbidîn'e nisbet edilmiştir. Rivayete göre Zeynülâbidîn, Allah'tan, kendisine, duanın kabulüne vesile olan ism-i a'zam'ı öğretmesini istemiş ve bu istek üzerine rüyasında bu ifadeye muttali olmuştur.²⁷

6. Allâhu'r-Rahmânu'r-Rahîm (Çok merhametli ve bağışlayıcı Allah):²⁸ Bu görüşün muhtemel kaynağı İbn Mâce'nin Hz. Âişe'den naklettiği şu rivayettir: Hz. Peygamber'den ism-i a'zamı öğretmesi istendi; ancak o bunu öğretmedi. Bunun üzerine namaz kıldı ve dua etti. Hz. Âişe'nin, "Ey Allah'ım! Ben sana yakarıyorum ey çok bağışlayıcı ve merhamet edici Allah'ım. Sana, bildiğim ve bilmediğim tüm güzel isimlerle dua ediyorum Allah'ım" (Allâhümme innî ed'ükellâh ve ed'ükerrahmân ve ed'ükerrâhîm ve ed'ûke biesmâike'l-hüsnâ küllehâ mâ alimtü minhâ vemâ lem a'lem) anlamındaki duası üzerine Hz. Peygamber, "İsm-i a'zam bu duada geçen isimler arasındadır" dedi.²⁹ Ancak İbn Hacer, bu hadisi senet yönünden problemlili görmüş ve bu yüzden istidlalde bulunmaya elverişli olmadığını belirtmiştir.³⁰

7. er-Rahmânu'r-Rahîm el-Hayyu'l-Kayyûm: Bu görüş Esmâ bint Yezîd'den gelen bir rivayete dayanmaktadır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber Allah'ın en büyük -yüce- isminin, "Ve sizin ilahınız tek bir ilahdır. O'ndan başka ilah tanrı yoktur; O

²³ Bkz. İbn Mâce, "Dua", 9.

²⁴ Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Fetâva'l-İmâm en Nevevî*, der. Alâuddîn b. El-Attâr; tahk. Muhammed el-Haccâr, İstanbul, 1985, s. 2314; Fahreddîn, er-Râzî, *Levamiu'l-Beyyinât*, s. 100. Ancak Râzî, tefsirinde bu ifadenin İsm-i A'zam olamayacağı ifade etmiştir. Bkz. A. Mlf. *Mefatihü'l-Ğayb*, I, 115.

²⁵ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 396. Benze bir rivayet için ayrıca bkz. Tirmizî, "Daavât", 92.

²⁶ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâihu'l-Ğayb*, I, 115.

²⁷ Fahreddîn er-Râzî, *Levamiu'l-Beyyinât*, s. 101; Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 397.

²⁸ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 395.

²⁹ İbn Mâce, "Dua", 9; Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 395.

³⁰ İbn Hacler, *Fethü'l-Bârî*, XI, 191.

rahmândır, rahîmdir" (ve ilâhukum ilâhuh vâhid lâ ilâhe illâ hüve'r-rahmânu'r-rahîm) mealindeki Bakara 2/163. ayet ile Âl-i İmrân 3/1. ayetin başındaki, "O Allah ki, kendisinden başka ilah yoktur; O, sonsuza kadar diridir; hayatın ve varlığın kaynağıdır" (Allâhu lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyu'l-kayyûm) ifadesinde saklı olduğunu söylemiştir.³¹

8. el-Hannân el-Mennân Bedü's-Semâvâtî ve'l-Arzi Zü'l-Celâli ve'l- İkrâm (Ey acıyıp lütfeden, gökleri ve yeri yoktan var eden, yücelik ve ikram sahibi (Allah'ım!). Bu görüş Enes'ten nakledilen şu hadise dayandırılmıştır: "Enes Hz. Peygamber'in yanında oturduğu sırada adamın biri namaz kılıyordu. Adam namazın ardından, "Ey Allah'ım! Senden talepte bulunuyorum; zira hamd sanadır; acıyan, lütfeden, gökleri ve yeri yoktan var eden, yücelik ve ikram sahibi Allah'ım! Senden başka ilah yoktur; ey sonsuza kadar diri olan, hayatın kaynağı ve dayanağı olan Allah'ım" (Allâhümme innî es'elüke bi enne leke'l-hamdü lâ ilâhe illâ ente'l-hannân el-mennân bedü's-semâvâtî ve'l-arzi yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm yâ hayyu kayyûm) diye dua edince Hz. Peygamber şöyle dedi: "Bu zat Allah'ın en büyük ismiyle dua etti. Bu isimle dua edenin duasına icabet edilir; istediği verilir."³²

9. Rabbi Rabbi (Ey Rabbim, Ey Rabbim!): Rivayete göre Ebü'd-Derdâ ve İbn Abbas şöyle demiştir: Allah'ın en büyük ismi "Rabbi Rabbi"dir. İbn Ebî'd- Dünyâ'nın (ö. 281/894) Hz. Âişe'den naklettiği bir rivayette ise şu ifadeye yer verilmiştir: "Kul, 'Ey Rabbim! Ey Rabbim!' diye dua ettiğinde Allah da ona 'Buyur kulum! İşte; istediğin verilsin.' şeklinde karşılık verir".³³

10. Allâhu Lâ İlâhe İllâ Hüve'l-Ehadü's-Samedüllezî Lem Yelid ve Lem Yûled ve Lem Yekun Lehü Küfüven Ehad (Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O, biriciktir; hiçbir varlığa muhtaç değildir; doğmamış ve doğrulmamıştır; (hiçbir zaman) O'na denk bir varlık olmamıştır): Bu görüş, Büreyde'den nakledilen şu rivayete dayanmaktadır. "Hz. Peygamber, adamın birinin, 'Ey Allah'ım! Senden istiyor ve senden başka hiçbir ilah olmadığına şahadet getiriyorum...' diye dua ettiğini duyunca şöyle demiştir: "Hiç şüphesiz, Allah'tan öyle bir isim vesilesiyle talepte buldun ki, o isimle dua edilince icabet edilir". İbn Hacer, bu hadisi konuyla ilgili rivayetlerin senet yönünden en sağlamı olarak kabul etmiştir.³⁴

11. Mâlikü'l-Mülk (Mutlak mülkün/egemenliğin Sâhibi): Suyûtî bu görüşün kime ait olduğunu bilmediğini; ancak Taberânî'nin (ö. 360/970) zayıf bir senetle İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet naklettiğini kaydetmiştir: "Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: Allah'ın, kendisiyle dua edildiğinde icabet olunduğu en yüce ismi, 'De ki: Ey mutlak mülkün/egemenliğin sahibi Allah'ım! Sen mülkü/egemenliği dilediğine verirsin, dilediğinden alırsın; dilediğini yüceltirsin, dilediğini alçaltırsın. Bütün iyilikler senin

³¹ Suyûtî, el-Hâvî, I, 395.

³² Suyûtî, el-Hâvî, I, 396.

³³ Suyûtî, el-Hâvî, I, 396.

³⁴ Suyûtî, el-Hâvî, I, 396.

elindedir. Doğrusu, sen istediğini yapmaya kâdirsin' mealindeki Âl-i İmrân 3-/26. ayette saklıdır"³⁵

12. Zünnûn (Hz. Yûnus)'un Duası: Bu görüş Fudâle b. Ubeyd'den nakledilen şu rivayete dayandırılmıştır: "Hz. Yûnus'un Enbiyâ Suresi 21/87 ayette kaydedilen, "(Ey Allah'ım!) Senden başka tanrı yok! Sınırsız kudret ve yüceliğinle Sen her şeyin üstündesin; doğrusu ben gerçekten büyük bir haksızlık yaptım" (Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn) mealindeki duasıyla yakarıştta bulunan mü'mine Allah mutlak surette icabet eder."³⁶

13. Kelime-i Tevhid: Bu görüş Mâlikî mezhebine mensup hadis âlimi Kâdfî yaz'dan (ö. 544/1149) nakledilmiştir.³⁷

14. Elif Lâm Mîm: Taberî bu görüşü Bakara Suresi 1. ayetin tefsirinde Süddî yoluyla İbn Abbas'tan nakletmiştir.³⁸

15. İsm-i A'zam 'Hurûf-ı Mukattaa'da Saklıdır: Bu görüşle ilgili olarak Hz. Ali'nin sıkıntılı zamanlarda şöyle dua ettiği nakledilmiştir: "Ey kâf-hâ-yâ-ayn-sâd (Meryem, 19/1) ve "Ey Hâ-mîm-ayn-sîn-kâf "(Şûrâ, 42/1).³⁹ Bu görüş, sûfî müfessir Tüsterî (ö. 283/896) tarafından da benimsenmiştir. Tüsterî'ye göre bu harfler, diğer mânalarının yanı sıra Allah'ın isim ve sıfatlarını simgelemekte ve birbirine eklendiğinde Allah'ın ism-i a'zamını oluşturmaktadır. Tüsterî bu münasebetle Hz. Ali'ye atfen, insanların ism-i a'zamı bilip onunla dua ettiklerinde dualarının kabul olacağına dair bir rivayet aktarmıştır.⁴⁰ Yine Tüsterî'ye göre Allah'ın ism-i a'zam'ı sadece hurûf-ı mukattaada saklı değildir. Zira Âyet el-Kürsî'deki "Allahu lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm" ifadesi de ism-i a'zam'ı muhtevidir. Tüsterî Ayet el-Kürsî hakkında şunları söylemiştir: "Bu, Allah'ın kitabındaki en yüce âyettir. İçinde ism-i a'zamı barındıran bu ayet, semada doğudan batıya doğru tek bir satır üzerine yeşil nurla yazılmıştır. Nitekim ben Abadan'da iken Kadir gecesinde bu ayeti (semada) anılan şekilde yazılı olduğunu görmüştüm."⁴¹

Tüsterî, Âl-i İmrân Suresi'nin ilk ayetindeki "Elif-lâm-mîm. Allâhu lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm" ifadesinin de aynı şekilde yazılı olduğunu söylemiş; ancak burada anılan ifadenin bizzat ism-i a'zam'ın kendisi olduğunu ifade etmiştir.⁴² Öte yandan o, Fatıha Suresi'nin evvelindeki besmelenin izahını yaparken "Allah" lafza-i

³⁵ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 396.

³⁶ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 397.

³⁷ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 397.

³⁸ Bkz. Teberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 87.

³⁹ Fahreddîn er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 100.

⁴⁰ Bkz. Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, nşr. Muhammed Bedrüddîn en-Na'sânî, Mısır 1908, s. 12.

⁴¹ Tüsterî, *Tefsîr*, s. 26.

⁴² Tüsterî, *Tefsîr*, s. 36.

celâlinin ismi a'zam olduğunu belirtmiş,⁴³ yine Hadid Suresi'nin ilk altı ayetinin de ism-i a'zamı içerdiğini söylemiştir.⁴⁴

16. İsm-i A'zam Esmâ-i Hüsnâda Gizlidir: Bu görüş Hz. Âişe'den nakledilen mezkur rivayetle temellendirilmiştir.⁴⁵

17. İsm-i A'zam'ın Belli Bir Standardı Yoktur: Kulun bütün benliğiyle Allah'a yakarışında telaffuz etmiş olduğu her isim ism-i a'zam'dır. Bu görüş süfülere nisbet edilmiştir.⁴⁶

Şîî ve Tasavvufi Gelenekte İsm-i A'zam Telakkisi

İsm-i a'zam konusuna özel bir önem atfedilen Şîî ve Sûfî irfanında Allah'ın en yüce isminin telaffuz edilmesi hâlinde birtakım olağanüstü işlerin başarıldığına ilişkin bir inanç mevcuttur. Şeybî'nin tespitlerine göre, bu inancı ilk defa dile getiren şahsiyet, aşırı Şîî fırkalardan Muğîriyye'nin kurucusu Muğîre b. Saîd el-İclî (ö. 119/737)'dir. Muğîre'nin ardından yine bir aşırı Şîî olan Ebü'l- Hattâb el-Esedî (ö. 143/760) gelmiş ve bu ismi Cafer-i Sâdık'tan öğrendiğini belirtmiştir.⁴⁷ Ünlü Mutasavvıflardan İbrahim Edhem (ö. 161/777) ise, ism-i a'zamı Hızır'dan öğrendiğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan Câbir b. Hayyân (ö. 200/815), kimya alanında gerçekleştirdiği başarılı çalışmalarını Ca'fer-i Sâdık kanalıyla gelen ism-i a'zam bilgisine bağlamış ve bu konuda (Tüsterî'nin hocası olan) Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859) de Câbir'e iştirak etmiştir.⁴⁸

Tarihsel veriler incelendiğinde, Şeybî'nin bu tespitlerinin büyük ölçüde doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira, ism-i a'zam sayesinde olağanüstü işlerin başarılabacağı inancı ilk defa aşırı Şîî fırkalardan Beyânîyye'nin kurucusu Beyân b. Sem'ân (ö. 119/737) veya aynı kategoride yer alan Muğîriyye fırkasının kurucusu Muğîre b. Saîd el-İclî tarafından telaffuz edilmiştir.⁴⁹ Klasik kaynaklardaki bilgilere göre Beyân b. Sem'ân, kendisinde bulunan ilâhî vasıf sayesinde ism-i a'zam'ın bütün sırlarına sahip olduğunu, Zühre yıldızının kendi emrine girdiğini ve bu sayede bütün orduları hezimete uğratacağını iddia etmiştir.⁵⁰ Aşırı Şîî fırkalar üzerindeki çalışmalarıyla tanınan William F. Tucker, Beyân'ın ism-i a'zam'la ilgili fikir ve iddialarını, XIII. yüzyıla kadar Irak'ın İran'a komşu vilayetlerinde varlıklarını

⁴³ Tüsterî, *Tefsîr*, s. 9.

⁴⁴ Tüsterî, *Tefsîr*, s. 149.

⁴⁵ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 397.

⁴⁶ Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 397.

⁴⁷ Bu bilgi için ayrı abkz. Hasen b. Mûsâ en-Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, Beyrut 1984, s. 42.

⁴⁸ Mustafa Kâmil eş-Şeybî, *es-Sıla Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu'*, Kahire trz. s. 382.

⁴⁹ Şeybî, *es-Sıla*, s. 382.

⁵⁰ Abdülkâhir b. Tâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut trz. s. 251-252; Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. Ahmet Fehri Muhammed, Beyrut trz. I, 151-152; Ebü'l-Muzaffer Tâhir b. Muhammed el-İsferâyînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut 1983, s. 124.

sürdürmüş bulunan Mazdekîlerden almış olabileceği ihtimaline dikkat çekmiş ve bu çerçevede ism-i a'zam'ı bilen en büyük sırrı bilmiş olacağı şeklindeki inancın Mazdek dininde de mevcut olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Diğer taraftan Beyân'ın çağdaşı Muğîre b. Saîd el-İclî/Becelî de ism-i a'zam'ı bildiğini ve ölüleri bu isimle dirilttiğini ileri sürmüştür.⁵²

İsm-i a'zam, gerek İsmâiliyye gerekse İmâmiyye Şiası'nda da insanoğluna olağanüstü işleri başarma imkanı bahşeden ilâhî bir güç olarak telakki edilmiştir. Mesela İmâmiyye Şiası'nın Buharî'nin (ö. 256/869) Sahîh'ine eş tuttukları Küleynî'nin el-Kâfî'sinde bu konuyla ilgili şöyle bir rivayet yer almaktadır: "Hz. İsa'ya iki, Musa'ya dört, İbrahim'e sekiz, Nuh'a on beş, Âdem'e de yirmi beş harf verildi. Allah bu harflerin tümünü Hz. Muhammed'de bir araya getirdi. İsm-i a'zam yetmiş üç harftir. Hz. Muhammed'e bu harflerden yetmiş ikisi verildi. Yetmiş üçüncü harf ise ondan saklı tutuldu."⁵³

Aynı kaynaktan yer alan bir başka rivayette ise şöyle denilmiştir: "İsm-i a'zam yetmiş harftir. Âsaf (İslâmî kaynaklarda Hz. Süleyman'ın kâtibi veya veziri olduğu kaydedilen Âsaf b. Berahyâ) bu harflerden sadece birinin bilgisine sahiptir. Âsaf, bu tek harfi telaffuz edince Belkis'in tahtı ile kendisi arasındaki mekansal uzaklık ortadan kalktı ve böylece eliyle onun tahtına erişti. Sonra bu mekansal uzaklık göz açıp kapayıncaya kadar tekrar eski haline geldi. Bizde (Ehl-i Beyt imamları) bu harflerin yetmiş ikisi mevcuttur. Yetmiş üçüncü harf ise, gaybî ilimlerle ilgili olup Allah bunun bilgisini sadece kendisine mahsus kılmıştır."⁵⁴

Bu iki rivayette de işaret edildiği üzere Şifler ism-i a'zam'ın bilgisini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'den tevarüs etmişler ve böylece adı geçen peygamberlerin bilgisinden daha fazla bir bilgiye sahip olmuşlardır. Buna karşılık bazı mutasavvıflar da bu ismi Hızır'dan öğrendiklerini iddia etmişlerdir. Bu mutasavvıflar arasında en dikkat çekici olanı, soy kütüğü Muğîre b. Said el-İclî'nin mensubu bulunduğu İcl kabilesine dayanan İbrahim b. Edhem (ö. 262/778)'dir.⁵⁵ Bazı Tasavvuf klasiklerinde Hızır'ın müridi olduğu kaydedilen İbrahim b. Edhem'den⁵⁶ şöyle bir rivayet nakledilmiştir: "Çölde dört sene kaldım. İhtiyaç oldukça külfetsiz ve sıkıntısız bir şekilde Hak Teâlâ rızık gönderiyordu. O vakit Hızır ile tesadüfen sohbet etmiştim. O

⁵¹ F. William Tucker, "Bayân b. Sam'ân and Bayâniyya", *MW*, LXV/4 (1975), s. 250'den nakleden Şerafeddin Gölcük, "Beyân b. Sem'ân", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 29. Bu bağlamda Câbirî de, ism-i a'zam telakkisinin hermetik kültür mirasının önemli unsurlarından biri olduğunu ifade etmektedir. Muhammed Âbid el-Câbirî, **Arap Aklının Oluşumu**, çev. İbrahim Akbaba, İstanbul 1997, s. 279.

⁵² Bağdâdî, **el-Fark**, s. 254; Şehristânî, **el-Milel**, s. 180; İsferyâyî, **et-Tabsîr**, s. 125.

⁵³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, **Usûl-i Kâfî (el-Usûl mine'l-Kâfî)**, Tahran trz. I, 334 (Seyyid Cevâd Mustafavî'nin Farsça tercüme ve şerhiyle birlikte).

⁵⁴ Küleynî, **Usûl-i Kâfî**, Kitâbü'l-Hüccce, I, 334.

⁵⁵ Şeybî, **es-Sıla**, s. 128.

⁵⁶ Ali b. Osman el-Hucvirî, **Keşfü'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi**, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, s. 201.

banası ism-i a'zam'ı öğretmişti. İşte o zaman kalbim mâsivadan birden boş hale gelmiş ve tamamen temizlenmişti"⁵⁷ Süleimî'nin (ö. 412/1021) Tabâkât'ında yer alan bir rivayete göre ise, İbrahim b. Edhem, Hızır'la karşılaşmış ve Hızır ona "Sana ism-i a'zam'ı öğreten kardeşim Dâvud'dur. Sakın ola ki, kin ve öfke duyduğun birine bu isimle beddua etme; aksi halde onun hem dünyasını hem ahiretini helak edersin" ikazında bulunmuştur.⁵⁸

Hızır'ın bu ikazından da anlaşılacağı üzere, İbrahim b. Edhem ism-i a'zam bilgisi sayesinde, tıpkı Beyân b. Sem'ân ve Muğîre b. Saîd el-İclî'nin iddia ettikleri gibi, olağanüstü işleri başarma gücüne sahip olmuştur. Esasen, ism-i a'zam, burada anlatılan biçimiyle Yahudi kültüründeki 'tetragrammaton'u hatırlatmaktadır. Özellikle mistik yorumlar içeren Kabalistik literatürde görülen bu terim, Müsevîlikte Tanrı'nın en kutsal ismini oluşturan (YHWH) dört harf anlamına gelmektedir. Babil sürgününden sonra kesinlikle kullanılmayan bu ismin yerine Adonai ve Elohim gibi isimler kullanılmıştır.⁵⁹

Diğer taraftan bazı sûfiler, genellikle, velilerin ve salih kulların Allah'ın ism-i a'zam'ını bildiklerini ve bilgileri ölçüsünde onu kullandıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddia çerçevesinde Allah'ın isimlerinden birinin gizli hakikatlerine vâkıf olan birinin bunu ehlinden başkasına izhar etmesi caiz görülmemiş; ayrıca irfan ehli olmayan alimlerin ve fıkıhçıların ism-i a'zam'ın bilgisine ulaşmaktan aciz oldukları ileri sürülmüştür. Nitekim Hâkim et-Tirmizî (ö. 320/932), ism-i a'zam'ın bilgisine sahip olanları mukarrebûn ve siddıklar olmak üzere iki zümre ile sınırlamış; bu iki zümrenin üst mertebesinde rasuller ve nebilerin yer aldığını; peygamber ve veli olmayan insanların ise ism-i a'zam'ı bilmelerinin mümkün olmadığını savunmuştur.⁶⁰

Sûfiler, genellikle Allah lafzını ism-i a'zam olarak kullanmışlardır. Onlara göre bu isim Allah'ın diğer bütün isimlerinin manâlarını muhtevi olup esmâ-i hüsnânın sultanıdır. Bazı sûfiler ise, bu ismin bütün hastalıklara şifa olduğuna; ancak bunun gizlenmesine ve başkasına izhar edilmemesi gerektiğine inanmışlardır. Bu inanca göre ism-i a'zam'ı bilen kişi bunu başkasına izhar etmemekle memurdur. Ayrıca ism-i a'zam'ı bilen ve telaffuz eden kişi, dâima itaat üzere olmak ve güzel davranışlar (amel-i salih) sergilemek zorundadır. Aksi halde ism-i a'zamın bilgisinden mahrum kalır. Diğer taraftan bazı sûfiler de ism-i a'zam sayesinde, kurşunu altına çevirmek

⁵⁷ Hucviri, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 202.

⁵⁸ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Hüseyin es-Süleimî, *Tabakâtu's Sûfiyye*, thk. Nüreddin Şerîbe, Kahire 1986, s. 31. Bu hâdis, F. Attâr'ın *Tezkiresi*'nde de şöyle anlatılmıştır. "İbrahim bir gün sahranın yolunu tutar ve yolculuğu sırasında din büyüklerinden birine rastlar. Bu zat, ona ism-i a'zam'ı öğretir. İbrahim, bu isimle Allah'a dua eder etmez hemen Hızır'ı karşısında bulur. Hızır ona, 'Ey İbrahim, İsm-i a'zam'ı sana öğreten zat, kardeşim İlyas'tır' der". Ebû Hâmid Muhammed Ferîdüddîn Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1984, s. 145.

⁵⁹ G. Parrinder, *A. Dictionary of Non-Christian Religions*, Philadelphia 1971, s. 279.

⁶⁰ Hasen Muhammed eş-Şerkavî, *el-Hükümetü'l-Bâtuniyye*, Kahire 1982, s. 130.

vb. eşya üzerinde tasarrufta bulunma gücünün hâsıl olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden ism-i a'zam, değerli kimyanın iksiri olarak isimlendirilmiştir. Bunun sebebi, ism-i a'zam sayesinde maddî ve manevî mucizelerin gerçekleştirildiğine inanılmasıdır. Ancak ism-i a'zam'ı bir mucize gerçekleştirme aracı olarak kullanan insan, sıradan bir insan değil, ledünnî ilim sahibi seçkin bir insan olmak zorundadır.⁶¹

Sonuç

Kur'an'da Allah'a pek çok isim ve sıfat nisbet edilmiştir. Ancak bu isim ve sıfatların hiç birinde özellikle İslam irfan geleneğindeki ism-i a'zam telakkisine delil teşkil edecek bir beyan yoktur. Sübut ve delalet açısından tenkide açık olan bazı hadislerde geçen ism-i a'zam terimi ise oldukça müphem bir mahiyet arzietmekte; ayrıca bu ismin bilgisine vâkıf olan insanların birtakım olağanüstü işler başaracağından hiç söz edilmemektedir. Kaldı ki, ism-i a'zam'ın bilinmesi ve telaffuz edilmesi hâlinde olağanüstü işlerin başarılacağı inancını, Kur'an ve sahih sünnette ortaya konan temel ilke ve öğretiler çerçevesinde makul bir zemine oturtmak pek mümkün gözükmemektedir.

Kanaatimizce, özellikle Şîî ve tasavvufî gelenekteki ism-i a'zam telakkisi, büyük olasılıkla Ortadoğu muhitindeki Yahudilik, Zerdüştilik ve Maniheizm gibi kadîm din ve kültürlerden ithal edilmiş gnostik unsurlarla şekillenmiştir. Bu noktada, bilhassa İslam irfan geleneğindeki ism-i a'zam telakkisinin çarpık bir telakki olduğunu belirtiyor ve bu konunun nasıl anlaşılması gerektiği hususunda Cafer-i Sâdık'a atfedilen şu rivayetin son derece mânidar olduğunu düşünüyoruz: "Adamın biri Cafer-i Sâdık'a ism-i a'zam'ı sordu. O da adama; "Kalk şu havuza gir ve yıkan. Ben de sana ism-i a'zam'ı öğreteyim" dedi. Adamın havuza girip yıkandığı mevsim kış mevsimiydi ve tabiatıyla su çok soğuk idi. Bu yüzden adam sudan çıkmak istedi; ancak Cafer-i Sâdık çevresindekilere onu sudan çıkarmalarını söyledi. Bunun üzerine adamın sudan çıkmaya yeltendiği her defasında onu havuza soktular. Nihayet adam, onların kendisini öldüreceklerini düşünmeye başladı ve yaratana sığınıp kendisine imdat elini uzatması için dua etti. Cafer-i Sâdık ve çevresindekiler bu duayı duyunca onu sudan çıkarıp elbisesini giydirdiler. Adam kendine gelince Cafer-i Sâdık'a; "Şimdi bana ism-i a'zam'ı öğret" dedi. Cafer-i Sâdık onun bu isteğine; "Sen ism-i a'zam'ı çoktan öğrendin" diye karşılık verdi. Adam hayretle; "Nasıl olur?" diye sorunca Cafer-i Sâdık şöyle cevap verdi: "Allah'ın tüm isimleri en büyüklük vasfını hâizdir. Ancak, kulun kalbi başka şeylerle (mâsivâ) meşgul olduğu sürece Allah'ın ismini anmanın hiçbir faydası olmaz. Buna mukabil, kul bütün benliğini Allah'a adanmış bir ruh hâliyle O'nun adını anarsa, işte o andığı isim ism-i a'zam'dır. Sen, neredeyse bizim seni öldürecekimize inanmaya başladığın bir sırada kalbinde Allah'ın lütfuna sığınmaktan başka bir düşünceye yer kalmamıştı. İşte tam bu sırada O'nun ismini andın. İşte bu isim ism-i a'zam'ın tâ kendisidir."⁶²

⁶¹ Şerkavî, *el-Hükûmetü'l-Bâtıniyye*, s. 132.

⁶² Fahreddin er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyânât*, s. 92-93.

Bu pasajda iletilmek istenen temel mesaj, Bâyezid-i Bistâmî (ö. 234/848) tarafından şu şekilde özetlenmiştir: "Allah'ın ism-i a'zam'ının belli bir kodu ya da standardı yoktur. Bu itibarla, sen kalbini tümüyle Allah rızasına bağla ve bu hal üzere O'nu dilediğin isimle an."⁶³

Son söz meyanında Bekir Topaloğlu'nun konuyla ilgili şu mülâhazalarını aktarmakta fayda görüyoruz: "İsm-i a'zam hakkında nakledilen rivayetlerle ileri sürülen fikirlerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere böyle bir ismin mevcudiyeti kesin olarak sabit değildir. Sahîh-i Müslim'de yer alan (Salâtü'l-Müsâfirîn, 258) ve aslında ism-i a'zam adını içermeyen Übey b. Ka'b rivayetinin dışında konuyla ilgili olarak Sahîhahayn'da herhangi bir nakle rastlanmamıştır. Diğer bazı hadis kaynaklarında yer alan rivayetler isnad açısından pek sağlam görülmemiş ve bu sebeple naslarda geçmeyen bazı ism-i a'zam metinlerinin tesbiti cihetine gidilmiştir. Ancak bu tür tesbitler herkesi ilgilendiren bir konuma sahip olmayıp sadece belirleyicisini veya manevî yönelişi ona paralel olanları etkileyebilir; Bütün ilâhî isimlerin manâlarını içerdiği göz önünde bulundurularak Allah lafzına öncelik vermek, buna besmeleyi ve kelime-i tevhidi de eklemek mümkündür (...) "İsm-i a'zam'la ilgili olarak rivayet edilen hadisler ve bu konuda ciddi âlimler tarafından ileri sürülen fikirler bu ismin aracılığıyla duaların kabul edilmesi hedefine yöneliktir. Dua, ruhun yücelişi ve kulun Allah'ı kendisine yakın hissedişinden ibaret olduğu (Bakara 2/186), ayrıca ibadetin özünü teşkil ettiğine göre (Tirmizî, Dua, 1) ism-i a'zam'la maddî sonuçların değil manevî kazançların elde edilebileceği açıktır. Bu sebeple, mevcudiyeti kesin olmayan, eğer varsa hangi isimden veya isimler grubundan oluştuğu bilinmeyen ism-i a'zam'ı Hurûfilik alanına çekip ondan maddî sonuçlar beklemek din, bilim ve akılla uzlaştırılması mümkün olmayan bir davranıştır."⁶⁴ Vallâhu a'lem.

⁶³ Fahreddîn, er-Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 93; Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 397.

⁶⁴ Topaloğlu, "İsm-i A'zam", *DİA*, XXIII, 75-76.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuad, Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân, İstanbul 1990.

Bağdâdî, Abdülkâhir b. Tâhir, el-Fark Beyne'l-Fırak, nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut trz.

Câbirî, Muhammed Âbid, Arap Aklının Oluşumu, çev. İbrahim Akbaba, İstanbul 1997.

Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, Mefâîhu'l-Ğayb, Beyrut trz.

Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu Esmâillâhi Teâlâ ve's-Sıfât, nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa`d, Beyrut 1984.

Ferîdüddîn Attâr, Ebû Hâmid Muhammed, Tezkiretü'l-Evliyâ, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1984.

Gölcük, Şerafeddin, "Beyân b. Sem'ân", DİA, İstanbul 1992.

Hucvirî, Ali b. Osman, Keşfü'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali, Fethü'l-Bârî Şerhü Sahîhi'l-Buhârî, Beyrut trz.

İsferâyînî, Ebû'l-Muzaffer Tâhir b. Muhammed, et-Tabsîr fı'd-Dîn, nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut, 1983.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut 1988.

Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakûb, Usûl-i Kâfi (el-Usûl mine'l-Kâfi), Tahran trz. (Seyyid Cevâd Mustafavî'nin Farsça tercüme ve şerhiyle birlikte).

Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, en-Nüket ve'l-Uyûn, Beyrut trz.

Nevbahî, Hasen b. Mûsâ, Fıraku's-Şîa, Beyrut 1984.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, Fetâva'l-İmâm en-Nevevî, der. Alâuddîn b. el-Attâr; thk. Muhammed el-Haccâr, İstanbul 1986.

Parrinder, Geoffrey, A Dictionary of Non-Christian Religions, Philadelphia 1971.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Muhammed, el-Hâvî li'l-Fetâvî, Beyrut 1982.

Sülemî, Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Tabakâtu's-Süfiyye, thk. Nûreddîn Şerîbe, Kahire 1986.

Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, el-Milel ve'n-Nihal, nşr.

Ahmed Fehmi Muhammed, Beyrut trz.

Şerkavî, Hasen Muhammed, el-Hukûmetü'l-Bâtîniyye, Kahire 1982.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, Fethü'l-Kadîr, Mısır 1964.

Şeybî, Mustafa Kâmil, es-Sıla beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu', Kahire trz.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'lKur'ân, Beyrut 1988.

Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", DİA, İstanbul 1995.

"İsm-i A'zam", DİA, İstanbul 2001.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl, Beyrut 1995.